

Že v uvodu knjige je zapisano, da se gozdarji zavedajo težavnih problemov, ki tarejo našo civilizacijo. Mednje gotovo sodi velika ogroženost našega gozda, ki se ne kaže le v poškodovanih iglavcih, temveč tudi že v prizadetosti bukve. V letu 1985 naj bi bilo 10,1 % bukve v Sloveniji že poškodovane zaradi onesnaženega zraka. Avtor se zaveda nemoči samih gozdarjev za reševanje teh problemov, vendar pa gozdarji z nenehnim opozarjanjem na posledice lahko vplivajo na prizadevanja za zmanjševanje onesnaženosti zraka.

Na koncu knjige je uvrščen seznam pomembnejše literature, slovarček uporabljenih izrazov in daljši povzetek v angleškem jeziku.

Pri tako obsežnem delu se je skoraj nemogoče povsem izogniti tiskarskemu škrtu, ki je ponekod opravil svoje delo, tako npr. na risbi 12 (str. 32), kjer št. 4 in 5 nista isti kot v legendi, na str. 21 je za velecvetno mrtvo koprivo (*Lamium orvala*) dvoje različnih imen, razlaga realne vegetacije na str. 21 se ne ujema z razlago na str. 146. Še stavek o zemljepisnih imenih! Za Savinjske Alpe uporabljamo geografi ime Kamniško-Savinjske Alpe (Olševa in Peca spadata v Karavanke) in za Kobansko ime Kozjak.

Nazorno besedilo, ki tuje izraze marsikje sloveni, smiselno dopolnjuje in pojasnjuje zelo bogato ilustrativno gradivo. Vsebinsko in tehnično zelo dobre črno bele in barvne fotografije prikazujejo posamezne bukove družbe, značilne rastlinske vrste in prezeze prsti ter nekatere gozdne živali. Fotografije presegajo ožjo dokumentarno vrednost, saj so pomembne tudi po estetski plati. Zanimiva je vrsta rastlinskih presekov, ki prikazujejo povezavo gozdnih združb z reliefom in matično osnovo. Izrisani so za vsa rastlinsko-zemljepisna območja in nekatere združbe. Razne gozdarske podatke (delež lesne zaloge, gibanje števila mladovja, letni posek itd.) prikazujejo številni diagrami.

Avtorju smo hvaležni, da je zbral in obdelal obilno gradivo o naših bukovih gozdovih in ga sistematično, temeljito in nazorno posredoval javnosti. Po bogati knjigi bodo s pridom segali vsi, ki so tako ali drugače povezani z naravo – poklicno ali ljubiteljsko.

Franc Lovrenčak

Tone Cevc, Velika planina. Življenje, delo in izročilo pastirjev. – Druga dopolnjena izdaja. – Oprema, likovna ureditev in risbe Vlasto Kopač. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1987, 112 str. + 40 str. slikovnih prilog

Čeprav je Cevčeva študija izrazito etnološko obarvana, pa po svoji vsebinski zasnovi in obravnavi problematike pomeni dobrodošlo in koristno dopolnitev številnih razprav, ki z različnih drugih področij osvetljujejo in prikazujejo gospodarski fenomen planin in planšarstva nasploh. Zato tudi geografija, ki je nemalo prispevala k orisu in gospodarskemu pomenu planin na Slovenskem, rada prisluhne tovrstnim raziskavam, ki so jih opravile sorodne stroke.

Avtor se je lotil podrobne, monografske preučitve Velike planine, ki zavzema jugovzhodno obronke Kamniško-Savinjskih Alp, in je s 557 ha največja planina na Slovenskem; na njej se lahko prepase v sezoni več kot 300 glav odrasle živine. Pašni svet Velike planine se v podrobnosti deli na Veliko (1500 do 1600 m visoko), Malo (okrog 1500 m) in Gojško planino (1400 – 1500 m).

Vsebinsko je knjiga razdeljena na sedem poglavij. Uvodnemu poglavju, Geografski položaj Velike planine, sledi prikaz njene zgodovine in pravne ureditve. Pisec domneva, da so gorske pašnike na Veliki planini uporabljali verjetno že v prazgodo-

vini, na kar kaže najdba prazgodovinske bronaste plavutaste sekire na Veliki planini. Vsekakor so pasli na velikoplaninski pašniki že pred naselitvijo Slovanov v alpskem svetu, pa čeprav se velikoplaninski pašniki v listinah prvič omenjajo zelo pozno, šele leta 1750. Velika, Mala in Gojska planina spadajo med skupne, to je srenjske planine. Pravico do paše na planini so imeli vsi kmetje iz naselij pod Grintovci, kar se je podedovalo tudi v novejši (današnji) čas. Leta 1913 so bili velikoplaninski pašniki zaradi ponavljajočih se sporov med uživalci oziroma pastirji razdeljeni na Veliko, Malo in Gojsko planino; po natančni izmeri in razdelitvi so postavili med pašnike mejo: kamnito, žičnato ali zasekano. Še danes ima pravico do paše na Veliki planini 68 upravičencev iz 17 naselij, na Mali planini 37 upravičencev iz osmih krajev in na Gojski planini 62 upravičencev iz 12 vasi. Skupaj je 167 pašnih upravičencev iz 31 naselij, ki so večinoma razmeščena v porečju zgornje Kamniške Bistrice pa med potokoma Črno in Nevljico.

Tretje poglavje prikazuje živino na planini. Ob tem tudi izvemo, da je planina Kisovec, ki leži pod Malo planino v nadmorski višini 1200 m, nastala s krčenjem gozdov šele po prvi svetovni vojni; danes služi kot predplanina za junijsko pašo. Podobno vlogo ima tudi planina Osredek pod Krvavcem, kjer pasejo spomladi štirje kmetje iz Bistričice, dokler ne odženejo živine na Veliko planino. V preteklosti je bil Osredek prava planina. Na Veliko planino odženejo živino zadnje dni junija in na njej ostane najdlje do začetka septembra.

Stavbe na planini je naslov poglavja, ki priteguje tudi geografovo pozornost. Pastirske koče (to je »bajte«) na Veliki planini so združene v dve večji gruči, medtem ko so na Mali in Gojski planini bolj razkropljene. Do prve svetovne vojne so na preučevanem območju gradili bajte samo ovalne oblike, medtem ko se danes mešajo med nje tudi pravokotne. Starejše »bajte« ovalnega tlorisa so bile ognjišnice in so na zunanaj podobne elipsoidastem šotoru. Januarja ali marca 1945 je nemški okupator s požigom uničil prastaro pastirsko arhitekturo na Veliki planini. Povojna obnova pastirskih domov je postavila oglate pastirske koče hitreje in z manj truda kot tradicionalne ovalne bajte. Avtor prikaže in razčleni razvoj velikoplaninske pastirske koče in med drugim ugotavlja, da je bila tradicionalna velikoplaninska bajta podobna ovalni prazgodovinski, zgodnjegrški hiši (str. 31). Vsekakor je ta domneva nov izziv preučevalcem naše stavbne dediščine in namig ter spodbuda arheologom za začetek sistematične preučitve kamniškega predela.

V naslednjih dveh poglavjih sta dokaj nadrobno prikazana pastirjeva oprava (npr. koš, molzni stol in različne posode ter pripomočki za izdelavo sirov in surovega masla) in pastir (njegovo delo na paši, pa molža, izdelava mlečnih izdelkov, skrb za bolno živino, pastirjeva hrana in oblačila, njegovo poznavanje vremena, ljudskega izročila itd.). Zanimivo je poglavje o začetkih turizma na obravnavanih planinah, kamor je začel množičneje prodirati po prvi svetovni vojni: pastirske koče so poleg prvotnega namena služile v zimskem času tudi čedalje številnejšim smučarjem in drugim turistom. Z zgraditvijo gondolske žičnice (1960) med Kopišči v Kamniški Bistrici in Šimnovcem so se na stežaj odprla vrata turističnemu obisku Velike planine. Sožitje turizma in planšarstva na Veliki planini se je izkazalo doslej za koristno obliko. Kljub temu pa se z »vdorom« množičnega turizma čedalje bolj postavlja tudi nuja, kako pred prodorom obvarovati in zaščititi velikoplaninsko planšarstvo, ki je s svojim kulturnim izročilom enkratno in neprecenljivo narodno bogastvo.

Razprava je opremljena z opombami (str. 74 – 91), s seznamom manj znanih narečnih besed, s pregledom literature in obširnimi povzetki v nemščini (str. 97 – 107). Med besedilom je objavljenih preko 80 risb, skic, načrtov in vinjet, delo arhitekta V. Kopača, in pet celostranskih barvnih fotografij. V prilogi je 97 črnobelih dokumentarnih fotografij, ki zajemajo vsa v knjigi obravnavana etnološka področja.

Cevčeva knjiga o Veliki planini je pomembno znanstveno delo, ki bo s svojim sporočilom prav gotovo spodbudilo k nadaljnjemu preučevanju tega območja še iz drugih zornih kotov in področij. Vsekakor pa se imenitno dopolnjuje z drugimi dosedanjimi raziskavami in bogati naše dosedanje vedenje o tem tako samosvojem predelu slovenske zemlje.

Milan Natek

Marija Stanonik, Promet na Žirovskem. Etnološki vidiki. – Knjižica Žirovskega občasnika 2, Žiri 1987. 132 str. + 65 str. s fotografijami in risbami.

Promet uvrščamo med najstarejše oblike človekove dejavnosti, ki je povezala pokrajine z različnimi naravnogeografskimi osnovami in proizvodnimi usmeritvami. Zato že od nekdaj sodi promet med najbolj elementarne in pomembne infrastrukturne dejavnike, ki so usmerjali socialni in gospodarski razvoj posameznih pokrajinskih območij. Oblike in načini povezovanja proizvodnih sredstev z delom, izmenjava dobrin med posameznimi pokrajinami, potovanja delovne sile na različnih relacijah itd. vnašajo v pokrajinski razvoj in v njeno fiziognomijo svojevrstne in značilne pojave. Proizvodni utrip in njegova prometna sestavina sta danes že skoraj neločljivo povezana v enotni gospodarski sistem. Prav zato odkrivamo in spoznavamo na osnovi prometnih tokov razvitost, tehnološko in proizvodno usmerjenost gospodarstva na posameznih območjih. Skratka, promet z vsemi svojimi spremljajočimi in nanovo porajajočimi dejavnostmi je pomembna pokrajintovorna sestavina, ki daje človekovim dejavnostim svojevrsten pečat. Zato je z vsemi svojimi tvarnimi in proizvodnimi prvina neločljivi del geografskega okolja.

S knjigo Marije Stanonikove Promet na Žirovskem smo dobili zelo natančen vpogled v nekdanje in današnje oblike prometa in prometnih sredstev, ki so (bile) značilne za manjše, pokrajinsko zaokroženo območje. Čeprav je razprava etnološke vsebine, pa nudi tudi nekaterim drugim (sorodnim in mejnim) raziskovalnim področjem, med katerimi je tudi geografija, izredno dragoceno gradivo. Po njem bo mogla tudi naša stroka s svojo metodologijo izluščiti iz besedila tiste prvine nekdanje ali današnje prometne nadgradnje v pokrajini, ki so zapustile sledove v okolju. Etnologinja M. Stanonikova je skušala na osnovi zbranega gradiva o prometu in njegovem razvoju zarisati njegov vsakdanji utrip kakor tudi njegov odmev v vsakdanjem načinu življenja pri različnih slojih prebivalstva na Žirovskem. Ob tem ugotavlja, da so najraznovrstnejše spremembe v prometu prinesle tudi nove oblike v življenje ljudi, ki so bili kakorkoli posredno ali neposredno povezani z njim. Prometna sredstva in poti so zunanja manifestacija vsakokratnega prometnega režima, ki opredeljuje proizvodnjo in sploh gospodarsko ter socialno vlogo prometa v pokrajini.

Avtorica je etnološke vidike prometa na Žirovskem predstavila v enajstih poglavjih. V prvem, Prometne poti, je orisano prometno omrežje, in sicer od steze in poti oziroma kolovozov, cest pa do prehodov čez potoke in dohodov na podstrešja. Ob tem je prikazano tudi vzdrževanje in popravilo cest, brvi in mostov. Obsežen razdelek prvega poglavja je namenjen načrtom za železnico, ki naj bi povezala Žiri in Rovte z drugimi gospodarsko razvitejšimi predeli osrednje in zahodne Slovenije. Drugo poglavje je namenjeno orisu Prvotnih oblik prometa (hoja, nošnja, tovorjenje in ježa), tretje pa prometnim sredstvom v kmečkem gospodarstvu. V četrtem poglavju so prikazane vprežne živali in njihova oprema, v petem pa osebna vozila (kolo, motor, avtomobil), h katerim bi veljalo na tem mestu priključiti tudi nekatere vozeve, ki so sicer že opisani v tretjem poglavju knjige (npr. »zapravljiček«; prim. str. 39–40). Priložnostne oblike prometa (vlačenje vej, zmetavanje krme in stelje ter